

УДК 39(4=292.451/.454):303.683
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.06.1450>

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОЛЬКЛОРУ КАРПАТ У КОНТЕКСТІ ДАНИХ ПОПУЛЯЦІЙНОЇ ГЕНЕТИКИ

Віктор ДАВИДЮК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9019-0466>

доктор філологічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра української літератури,
проспект Волі, 13, 43025, м. Луцьк, Україна,
e-mail: totem2004@bigmir.net

Viktor DAVYDIUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9019-0466>

Doctor of Philology, Professor,
The Department of Ukrainian Literature
Lesya Ukrainka Volyn National University,
13 Volya Avenue, Lutsk, 43025, Ukraine,
e-mail: totem2004@bigmir.net

REGIONAL FEATURES OF CARPATHIAN FOLKLORE IN THE CONTEXT OF POPULATION GENETICS

Фольклор Українських Карпат настільки своєрідний, що серед дослідників часто виникали сумніви щодо його українського походження. Пошуки відповідників серед найближчих сусідів теж не дали результатів. Відтак коріння цих відмінностей слід шукати в генезисі цих явищ. Причину відсутності багатьох типових для українського фольклору явищ у карпатській фольклорній традиції автор вбачає в географічному положенні та особливостях заселення краю з часів неоліту, коли окремі фольклорні явища тільки формувались. Як показують дані ДНК, населення Карпат має істотний генетичний зв'язок із вихідцями з Балкан та Лівійської пустелі на території сучасного Єгипту, яка колись була плодючою. Тому-то обрядово-фольклорна традиція краю має багато схожого з народами середземноморського басейну: албанцями, греками, македонцями, північними італіками. Ці особливості сформувалися ще до появи цих народів та їхніх мов. Подальші демографічні процеси призвели до того, що індоєвропеїзоване та слов'янїзоване населення Українських Карпат, представлене тими самими гаплогрупами ДНК, що й решта українців, тільки в інших пропорціях, має відмінну фольклорну традицію, своєрідність якої вказує на доукраїнське, і навіть дослов'янське її походження.

Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування.

Ключові слова: бойки, лемки, гуцули, обрядовий фольклор, «korochun», «ladkanki», «oblivanka», коломийковий стрій, купальський фольклор, етноісторія, ДНК-генеалогія.

The folklore of the Ukrainian Carpathians is so peculiar that researchers often had doubts about its Ukrainian origin. The search for matches among the nearest neighbors also did not yield results. Therefore, the roots of these differences should be sought in the genesis of these phenomena.

The author sees the reason for the absence of many typical for Ukrainian folklore phenomena in the Carpathian folklore tradition in the geographical location and peculiarities of the settlement of the region since the Neolithic times, when some folklore phenomena were just being formed.

According to DNA data, the population of the Carpathians has a significant genetic connection with people from the Balkans and the Libyan desert in the territory of modern Egypt, which was fertile once. That is why the ritual and folklore tradition of the region has many similarities with the peoples of the Mediterranean basin: Albanians, Greeks, Macedonians, northern Italians. These features were formed before the emergence of these peoples and their languages. Subsequent demographic processes led to the fact that the Indo-Europeanized and Slavicized population of the Ukrainian Carpathians is represented by the same DNA haplogroups as other Ukrainians, only in other proportions, has a different folklore tradition, the originality of which indicates its pre-Ukrainian and even pre-Slavic origin.

The intelligence methodology is based on general scientific methodological principles and the main requirements for works of historical and ethnological direction.

Keywords: Boykos, Lemkos, Hutsuls, ceremonial folklore, «korochun», «ladkanki», «oblivanka», kolomyykovy system, Kupala folklore, ethnohistory, DNA genealogy.

Вступ. Фольклор корінного населення Карпатського регіону в межах кожної з етнографічних груп, які тут проживають, має багато специфічного. У зв'язку з цим дослідники не ризикують розглядати його в комплексі, абстрагуючись до окремих етнографічних груп. Такий підхід незмінно існує від початку ХІХ ст. До вивчення фольклору Українських Карпат доклали своїх зусиль такі відомі вчені як К. Вуйцицький, К. Туровський, І. Вагилевич, Я. Головацький, І. Бірецький, І. Франко, Ф. Кайндль, М. Павлик, М. Зубрицький, В. Гнатюк, А. Онищук, Г. Боплан, В. Шухевич, О. Кольберг, Ф. Колесса, Ю. Шнайдер, О. Духнович, І. Верхратський, О. Зілинський, В. Гошовський, Г. Дем'ян, М. Мушинка, С. Грица, Р. Кирчів та багато ін. Зібраний та теоретично осмислений матеріал з дослідження окремих явищ дає можливість підійти до з'ясування механізмів формування цих відмінностей.

Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування.

Основна частина. Від решти регіонів України фольклорні традиції Карпатського регіону відрізняється тим, що в них якісь жанри і явища, характерні для українського фольклору в цілому загалом відсутні, а якісь не такі поширені. Попри загальноукраїнську основу гуцульської, бойківської та лемківської фольклорних парадигм, що базуються найперше на їх мовному оформленні, кожна з них відрізняється як між собою, так і в загальноукраїнському контексті.

Найбільше змістових відмінностей від загальнонаціонального має гуцульський фольклор. Майже 100 років тому В. Гнатюк, анітрохи не сумніваючись в українській, галицькій природі гуцульської народної творчості, був подивований, що гуцули зовсім не знають гаївок [1, с. 48], адже у бойків і лемків це мало не головний вид календарних пісень. Сучасний дослідник Р. Кирів зауважив, що в гуцульському фольклорі немає й поширених в Україні (в тому числі зафіксованих і в ряді місцевостей Бойківщини) русальних пісень. Очевидно тому, що й самого поняття «русалка» в гуцульській демонології не було [2, с. 125]. Відсутні на Гуцульщині й купальські пісні [2, с. 125]. Єдиний жанр календарного фольклору, який тут повноцінно побутує — це колядки, один із найпізніших проявів календарно-обрядових тради-

цій. І то їхнє виконання має чимало оригінального, синтезованого з певних імпровізаційних моментів, не характерного не тільки для українців, а й жодного з сусідніх народів.

Як бачимо, оригінальність чи то пак винятковість, в основному стосується календарно-обрядового фольклору. Родинно-обрядовий зазвичай податливіший до новочасних впливів та змін. Однак гуцули й тут зберегли свою оригінальність. Л. Вайгель ще наприкінці ХІХ ст. помітив, що тут нема спеціальних весільних пісень, а кожен співає, що хоче [3, с. 63]. Немає тут відповідно і традиційних для решти регіонів України, в т. ч. Бойківщини та Лемківщини, виконавиць весільних пісень — свашок. Тут їх співають або всі, або ж, як у Космачі, у молоді — жінки, а в молодого — чоловіки [2, с. 127; 4, арк. 11]. Більшість пісень виконується коломийковим стилем.

На більшій частині Гуцульщини не відома специфічно карпатська назва весільних пісень «ладканки», як то в бойків та лемків [2, с. 127].

Основний масив фольклору гуцулів становлять коломийки, жанр, який мало залежить від будь-якої традиції, особливо в тематичному плані. Єдине, чого він дотримується — це специфічного коломийкового розміру та напівречетативної манери виконання.

У бойків, як і в гуцулів, календарний фольклор також майже відсутній, за винятком колядок, щедрівок і гаївок. На Яворівщині зафіксований специфічний вид весняних пісень — риндзівки. Русальних, купальських, жнивварських пісень тут не чули й не знають.

Оригінальні явища бойківського фольклору напівобрядового характеру — ладканки. Вони бувають двох типів: одні до худоби, інші весільні. Вже сама їхня назва виказує головне функціональне спрямування цих пісень — це побажання ладу в господарстві, основу якого становить скотарство, а також у сімейних стосунках. По суті те саме маємо в колядках, але ладканки виконуються казуально, тому можуть представляти давніший, ембріональний пласт цієї творчості.

Найбільше відповідає загальноукраїнській серед усіх карпатських субетносів фольклорна традиція лемків. Тут багата колядна пісенність. Щедрівки виконують не на Новий рік, а на Водохреще, як і в бойків. Продовженням колядної традиції поста-

ють весняні обходи — «райцювання», аналогічні західнополіським «ранечним» пісням. На відміну від решти згаданих регіонів, де збереглися лише окремі елементи цих давніх звичаїв, на Лемківщині ці «залишки весняного колядування» [2, с. 180] зберегли всю свою повноту, починаючи від обряду і закінчуючи піснями, які його супроводжували.

Спірним залишається питання побутування на Лемківщині гаївок. У 60-х роках ХІХ ст. О. Торонський вважав, що вони тут відсутні [5, с. 412—413]. Я. Головацький, все ж, згадує про них, хоч і побіжно («після гаївок наступають царинні або русальні пісні, які збереглися тільки в лемків») [6, с. 7]. Наполягає на їхньому існуванні в лемків і Р. Кирчів. Серед зафіксованих наводить як загальновідомий «кривий танець», так і суто місцеві [2, с. 180].

Я. Головацькому належить і повідомлення про те, що царинні пісні лемки і закарпатці-русини виконували під час обходів на русалля своїх полів [6, с. 7]. На Русалля лемки квітчали в горах деревце, аналогічно тому, як волиняни та подоляни роблять це на Купала. Попри схожу традицію в словаків у лемків воно не називалося «майським».

Певні сумніви можуть виникнути й щодо самотності у лемків собіткових пісень, адже їхня назва ідентична польській і словацькій. Навіть саме свято звалося св. Яном, а не Іваном. Один із провідних образів пісенності — також Ян чи то Янчик. Українська лише мова пісні. Можна припускати, що якийсь час у лемків їх не існувало, як і в гуцулів, поки не запозичили від словаків чи поляків. Однак для всіх пісень, за винятком «Яне, Яне, святий Яне, освяти нам наше зілля» характерна пов'язаність з обрядовою поведінкою під час свята, яка властива для українського репертуару. Запевнити в самотності і навіть в автентичності цього свята на Лемківщині важко навіть при тому, що загальна кількість українських собіткових пісень тут вражаюча. Однак однією з причин їхнього існування може бути поєднання українських, польських та словацьких мотивів, адаптованих до місцевих говірок.

Один із основних маркерів української календарно-обрядової традиції — жнивварський фольклор, адже для більшості етнічної території хліборобство було основним способом господарства. А ось серед лемків жнивварських пісень обмаль. Лише поодинокі зразки таких присутні в описах О. Торонського [5,

с. 404—405] та збірниках І. Бірецького й Я. Головацького [6, с. 133—140]. Ні поетично, ні музично, ні обрядово від загальноукраїнських вони нічим не відрізнялися.

Скотарську специфіку господарства, як і в бойків, підкреслюють лемківські ладканки до худоби.

Наявні в лемків спільні з поліщуками назви етнографічних явищ (вечурки, райцюванне, русалле, царинні пісні в якості русальних) евентуально слід віднести до спадщини ранніх слов'ян. А це в умовах Карпатського регіону VII—IX ст. — час домінування празької культури [7, с. 272—276]. Утім, коріння культурних збігів поліщуків і лемків природніше шукати в пшеворській культурі I—II ст. До речі, на Поліссі такі екзотичні для всього регіону явища, як «царинки» та «гаївки» трапляються тільки в місцях її локалізації в найзахіднішій частині регіону [8, с. 27—28]. Все тому, що пшеворська культура поширилась сюди з Польщі і дійшла лише до стоку р. Турії, де вона межувала з зарубинецькою [9, с. 22].

Утім, вік багатьох фольклорних явищ у нас часто применшується, а увага звертається не на ті чинники, які детермінують їх виникнення та трансформацію. Великого значення у формуванні місцевих варіантів культур часто надається міграційним процесам, які відбувалися незадовго до великого переселення народів та впродовж його самого. Однак, зміни, якими позначилися вторгнення мігрантів в культурний простір місцевого населення на матеріальних артефактах, часто не знаходять своїх відповідників у сфері духовній.

Найпомітніші переміни на карті Європи, позначені масовими інвазіями, відбувалися в бронзовому віці, коли в Карпатському регіоні превалювало фракійське населення. Наступні міграційні процеси в регіон сарматів, гето-даків, готів, венедрів, антів призвели де до повної, а де до часткової зміни населення. У таких випадках завжди має перевагу місцевий культурний елемент. Як свідчать найновіші дослідження, сучасне населення Карпат має дуже глибоке коріння. Серед лемкинь тут збереглися кластери ДНК, які з'явилися ще близько 40 тисяч років тому, в час, коли перші сучасні люди тільки почали освоювати територію Євразії. Серед інших популяційних груп вони вже стали рідкісними, а в Європі і взагалі майже відсутні. Це одну генетичну лінію цього

населення представляє рідкісна, але вже немісцева гаплогрупа, що проявляється в популяції культури лінійно-стрічкової кераміки Західної Європи з епохи неоліту. Тут її частотність переважає західноєвропейську майже вдвітьдесятеро [10].

Попри це фольклор лемків не вражає ні архаїкою, ні навіть екзотикою. Він такий, як і в більшості сусідніх слов'янських народів.

Що ж до слов'янізації Карпат, то найправдоподібнішою тут видається гіпотеза про зміни, викликані просуванням до місцевих пасовищ венедів та антів [11, с. 164]. П. Толочко одним із антських племен вважає хорватів, іраномовне населення, асимільоване слов'янами [12, с. 75]. Оскільки слов'янізація на території сучасної України відбувалася в напрямку з заходу на схід (празька, корчацька, пенківська культури), то цілком можна припустити, що суто слов'янські риси українського фольклорного канону рухалися саме з Карпато-Дністровського регіону. Тому-то таки не випадково головним гідронімічним символом української пісенності став Дунай. Та все ж типово український склад фольклорних явищ сьогодні мають тільки лемки. У бойків, а особливо в гуцулів, є численні лакуни. Виникли вони, схоже, не в слов'янський період, бо після приходу слов'ян повної зміни населення тут не було. Тим-то пошуки зумовленостей своєрідності фольклорної традиції Карпат на історичних аргументах найчастіше заходять у глухий кут. Давнішими, а отже й надійнішими є генетичні чинники. До такої зміни вектору дослідження чи принаймні долучення нових даних закликають уже й самі історики.

Найбільше відмінностей серед субетносів Карпат має календарна обрядовість. Її генеза, незалежно від місця дислокації, визначається часом запровадження рільництва. Пастуший народний календар індиферентний як до календарних дат, так і до спроб впливу на синоптичні явища. Масовий перехід від мисливсько-збиральницького господарства та скотарства до рільництва в більшості європейських країн відбувався в епоху неоліту. Неолітизацію Карпатського регіону пов'язують з інвазією рільничої культури лінійно-стрічкової кераміки. Чоловіче населення цієї культури було носіями гаплогрупи **I2**, основний геногеографічний ареал якої — Албанія, північна Греція, Болгарія [13, с. 352]. Емігранти оселялися в долинах річок, тому на початках не скла-

ли конкуренції місцевим пастухам, які перебували в горах. У цей же час землі Закарпаття з територій сучасних Угорщини та Румунії опановували неолітичні племена старчево-кришської культури. Вже цим етногенез цієї місцини може відрізнятися від сусідніх. Більше того, що генетично це було інше населення. Адже 80% його чоловіків мало гаплогрупу **G2a**. У середині V тис. до н. е. ця культура, зосереджена переважно на прилеглій до Гуцульщини території Румунії й Угорщини, була зміненена анатолійською культурою Вінча з Болгарії, носіями Y-гаплотипу **H2**. Тому навіть в епіцентрі колишньої дислокації гаплогрупи **G2** сьогодні її частота доволі низька (менше 6%). А на українській частині Карпат і взагалі непомітна. До речі, як і на території Угорщини.

Куди мігрувало це населення — не відомо. Однак всюди, де його концентрація все ще залишається помітною (на Кіпрі, Егейських островах, Сицилії, Швейцарії, Оверні у південно-центральної Франції та в Астурії на півночі Іспанії), існує характерний для нащадків культури лінійно-стрічкової кераміки обряд викликання дощу. Загалом це один з найдавніших маркерів хліборобського населення, відомий на території всіх країн, які пройшли неолітизацію [14]. До албанців, греків, серед яких також помітна Y-гаплогрупа ранніх хліборобів **G2** (до 10%), він, схоже, потрапив разом із хліборобством, тому має ті самі назви *додола* та *паперуда*, що й серед сербів, болгар, румунів, молдован, гагаузів України й Молдови. А ось у гуцулів він відсутній. Отож, вірогідно, загальна хвиля неолітизації оминула карпатських пастухів. Серед решти, де відбулася їхня неолітизація, відчутний відсоток гаплогрупи **I2**. Найбільше його серед босняків (55%). У хорватів (41,8%), македонців (38,9%), сербів (33%), чорногорців (31%). В українців загалом — 21,4%. Приблизно стільки ж у болгар 20,7%, децю поступаються греки (18,3%), угорці (18,1%), румуни (17,5%), молдавани (16,7%). Там до приходу культури лінійно-стрічкової кераміки вже проживали місцеві хлібороби гаплогрупи **G2**. Та й без того в Карпатах частка гаплогрупи **I2** вища, ніж середня серед українців.

Вирізняється населення Карпат і більшою, ніж в цілому по Україні, частотністю носіїв Y-гаплогрупи **E1b1b**. У Європі найвища її частота у Косово (понад 45%), Албанії та Чорногорії (по 27%), Болгарії (23%), Македонії та Греції (по 21%), Кіпрі

(20%), Сицилії (20%), Південній Італії (18,5%), Сербії (18%) та Румунії (15%). Її предками вважають асимільованих ще до приходу в Європу єгиптян. В Українських Карпатах цей гаплотип подекуди має понад 30% чоловіків [15].

Характерною особливістю в усіх цих країнах було відзначення Корочуна чи Карачуна (болгари, угорці, словаки, румуни, молдавани, албанці). Серед українців ця традиція спостерігалась лише в гуцулів і то лише на номінативному рівні. У них це давня назва Різдва. А ось обрядовий супровід Корочуна зберігся лише в балканських народів. В день зимового сонцестояння з ритуальною метою палили спеціально привезену з лісу колоду [16, с. 80]. Розведення ватри — мало не єдиний ритуал у вівчарів. Він відкривав пастуший сезон. Це настільки увійшло в традицію, що згодом із розпалювання вогнищ албанці та греки розпочинали кожен господарський цикл. Байдуже, що вони вже пов'язувались з хліборобством.

Щодо семантики назви «корочун» є кілька варіантів. Найприйнятнішим у нашому дискурсі є його значення як злого духа, який вкорочує життя [16, с. 80]. Хоч приурочення спалення смертоносного духа до дня нашого зимового сонцестояння викликає сумніви. Воно більше вмотивоване для південної півкулі, де в той час літне сонцестояння і панує спека, яка вбиває людей. Саме на африканському континенті й превалує гаплогрупа **E1b1b**. У Марокко, Сомалі цього населення понад 80%, Тунісі 70%, Алжирі 60%, Єгипті 40%. Серед берберів подекуди сягає й 100% [17].

Серед цього населення логічно було б сподіватись і виникнення плювіального обряду. За свідченням Є. Кагарова, у темношкірого плем'я Ваджагга під час засухи від села до села тільки й чути: «Моуо, Оі!» себто: «О, дощ!» [18, с. 7]. Проте там поширене й рільництво, вочевидь, інспіроване появою населення гаплогрупи **I2**.

На території України у найпримітивнішій формі «обливанки» як на Великдень, так і на Купала цей обряд був поширений у бойків, подолян і волинян. У генетичному коді усіх цих етнографічних груп **Y**-гаплогрупа **E1b1b** відсутня. Добре помітна вона в гуцулів, але, на відміну від усіх сусідів, а особливо румунів, плювіального обряду вони не дотримувались. А ось інші їхні сусіди, угорці, відзначають його так само, як бойки, подоляни, чи то словаки.

Отже, населення з **E1b1b** поширення цього обряду на території Карпатського регіону не корелювало. Повна його присутність збігається з ареалом поширення **Y**-гаплотипу **I2**, який, до речі, домінував і серед трипільців. Та, все ж, основний ареал його поширення — території, заселені племенами культури лінійно-стрічкової кераміки. В Україні він також існував у межах її поширення, не посуваючись далі Поділля й Волині. Його застосування, схоже, детермінували як природні умови, так і особливості господарства. Тому і в Карпатському регіоні «обливанка» відома в бойків і лемків, та цілковито відсутня в гуцулів.

Як бачимо, в неоліті чоловіче населення бойків, гуцулів і лемків вже не було генетично однорідним, але однозначно було сильно асимільоване міграційною хвилею гаплогрупи **I2**.

Щодо раніших його популяцій можна більше зорієнтуватися зі спектру жіночих ДНК. Вони зберегли ще палеолітичні гени. Було проведено два таких дослідження. К. Вілліс у своєму дослідженні дійшла висновку, що сучасне населення Європи заселялось із Африки через карпатський хребет та угорську долину [19, р. 107].

Дослідження авторського колективу під егідою О. Нікітіна виявило в популяціях гірських місцевостей гуцулів 50% мітохондріальної ДНК європейського палеолітичного походження **H** [20, р. 49]. Схоже, це і є нащадки того автохтонного населення, яке залишалося тут і в період зледеніння. У лемкинь їх 32%, у бойківчанок лише 20% [20, р. 49]. Та й загалом різноманітність палеолітичних генетичних груп у гуцулок значно вища, ніж в інших популяцій сучасної Європи. А ось у бойківчанок їх частота була значно нижчою, ніж у сучасних європейців, хоча частота неолітичних груп у бойківчанок вже подібна до решти населення Європи. Серед бойків переважають мтДНК-гаплогрупи: **H**, **T** й **J**. Лемкині вирізняються високими частотами гаплогруп **M**. Однак у гористій місцевості поширену серед гуцулок мтДНК — **H** мають і бойківчанки. Також висока її частотність серед хорваток (44%), угорок (42%) і баскинь (40%) [20, р. 48].

На збереження до наших днів хоча б якоїсь обрядовості постпалеолітичного періоду сподіватись важко. Легше розраховувати на якісь збіги чи розходження в світогляді, збережені в міфології. І ця схо-

жість між басками й гуцулами таки є. Що в одних, що в інших існують локальні міфологічні персонажі, про яких поза межами вузького локусу і не чули. В гуцулів це чугайстер, градобур, повітрулі, богині. Для лемків і бойків вони чужі. Така ж ситуація і в басків. Міфологічний персонаж, відомий на півночі Піренейського півострова, ні про що не нагадував на півдні [21]. Аналога гуцульському чугайстру нема в жодній міфології народів чи етнографічних груп Європи. Але найближчий до нього башахаун трапляється саме в баскській міфології. Це дух лісових хащ і печер, розміщених на підвищеннях.

Загальноприйнято вважати, що 20—13 тисяч років тому більшість палеолітичних поселень Центральної Європи вимерло. Невелика кількість населення, генетично маркованого жіночою гаплогрупою **H1**, вижила начебто лише на півночі Іспанії. Тепер найдавніша на теренах Європи мтДНК гаплогрупа кластеру **H1** найчастіше трапляється саме там. Вона присутня серед басків (27,8%), португальців (25,8%) та мешканців іспанської Андалусії (24,3%) [22].

Карпатський регіон від Іспанії далеко. Тому припускають, що мтДНК гаплогрупа кластеру **H** могла з'явитися тут внаслідок міграцій зі Словаччини. Але тоді це мала би бути гаплогрупа **H1b**, тобто її молодша популяція. Її вік від 7,2 до 14 тис. років. Виникла вона на півдні Франції. Невдовзі після закінчення льодовикового періоду жінки мезолітичних мисливців вирушили на схід, дійшли до північних окраїн італійських Альп і звідти досягли сучасної Словаччини. Звідти почали свій шлях на північ [23]. Це сталося внаслідок потепління і міграції популяції північного оленя в цьому напрямку дещо пізніше. Тому гаплогрупа **H1b** трапляється навіть серед естонців. На місці резервації оленячих стад її найбільше (5,3%). Значно менше у східних слов'ян (2,8%), балканських народів (1,8%) і словаків (1,7%), і зовсім нема серед фіно-угрів Поволжя, турків, народів Близького та Середнього Сходу, а також в Азії [24].

А ось в остеологічних матеріалах трипільської культури виявлено старішу, дольдовикову мтДНК—**H1** [14, с. 345—357]. Оскільки жодного стосунку до неоліту та енеоліту Іспанії трипільці не мали, єдине, що можна припустити, що серед них виявилися представники місцевого населення Карпат, яке пересиділо тут зледеніння більшої частини Європи. Від-

оможбо, що племена культури Трипільля — Кукутень в енеоліті мешкали і в долинах Закарпаття.

Згодом ця гаплогрупа в чистому її вигляді проявиться серед енеолітичного населення середньодніпровської культури, яка займала територію від Дністра до Прип'яті, а також тшинецько-комарівської культури бронзового віку [13, с. 345—357]. Присутність не мутованого жіночого гаплотипу відкидає можливість міграції його зі словацьких територій. Легше припустити, що він зазнав мутації на протилежному шляху.

Не обійтися без врахування біогенетичного чинника у з'ясуванні причин відсутності як серед гуцулів, так і серед бойків купальських обрядів. Зображення трьох оголених фігур, двох жіночих і однієї чоловічої біля сухого дерева на березі річки вгадується на бурштиновому диску епохи енеоліту, виявленому на Волині, який належить культурі кулястих амфор [25, с. 65]. Загалом же обряди з танцями біля заквітчаного деревця, які часто супроводжувалися оргіями, відомі в більшості країн північно-західної та центральної Європи. Схоже, що вектор його поширення був протилежний тому, яким рухався плювіальний обряд. З карпатських етнографічних груп він добре відомий лише лемкам. Однак сліди культури кулястих амфор на їх етнографічній території також відсутні. Ареал її поширення — Польща, Білорусь, Україна. Південна межа сягала Румунії. В Україні основні локації — Волинь і Поділля, хоч згодом вона проникла і в степову частину українського Правобережжя. Геном цього населення на сьогодні не досліджений. Попри те багато вчених схильні вважати носіїв цієї культури індоєвропейцями, а то й протоіндоєвропейцями. А ось предками племен культури кулястих амфор вважаються племена культури ліщастого посуду. Їхня ж генетика відома. Чоловічому населенню цієї культури була притаманна гаплогрупа **H**. Власне в межах поширення цієї культури вона й досягла розквіту та поширилась по всій Європі в складі культур шнурової кераміки, племена якої також стали її спадкоємцями. Найпівнічніше її сліди виявлені в остеологічних пам'ятках на території Швеції. Y-гаплогрупа **H** помітна серед лемків, а от гуцулам і бойкам вона не притаманна. Дуже поширений гаплотип **H** серед румунів (48%). У них також існував купальський обряд, хоч і відрізнявся від українського [26, р. 161—171]. А русалії вони

відзначали за тим же звичаєм, що й українці Аналогічних обрядів дотримувалися й волохи Північної Македонії [26, р. 18—37].

Загалом то Русалії відомі в багатьох центрально-європейських країнах. А ось серед мешканців Українських Карпат їх відзначають лише лемки. Гуцули і бойки нічого не знають ні про русальний тиждень, ні про русалок як таких.

У лемків Русалія відзначається подібно до словаків. Молодь збирається в горах, прикрашає деревце, біля якого проводить всю ніч. Цей звичай поширений від Британських островів до Українських Карпат. Своє продовження він знаходить у весільному обряді (в українських традиціях «гільце», «різка»). Отже, сумісність його з праєвропейською традицією, а звідти й гаплотипом **I1**, — очевидна.

Найбільшою універсальністю для всіх трьох субетносів Українських Карпат відзначається весільний фольклор. У місцевих весільних ладканках простежуються чіткі алюзії з весільними піснями решти українських територій. Цю тезу на музикознавчому рівні переконливо довів В. Гошовський, вважаючи, що весільні ладканки належать до самобутніх явищ русинів-лемків, нащадків східнослов'янського племені білих хорватів, тобто автохтонів Карпат [27, с. 50—80].

Пісні на лемківському весіллі майже ті самі, що й на поліському, тільки з деякими діалектними відмінностями в текстах: «Допомож нам, Боже, і ти Божа Мати, В щесливу годину весіля зачати» [28, с. 79].

Г. Пеліна, досліджуючи традиційне весілля Тячівського району в долині Тересви, що вважається гуцульсько-бойківським помежів'ям, переконалась, що структурно воно ідентичне з українським. Водночас пісенність побудована на декламаційному коломийковому строї [29, с. 233—243]. З лінгвістичної точки зору весільні пісні населення, яке проживає в долині Тересви, нічим не відрізняються від гуцульських [29, с. 241].

Отже, генезу цієї універсальної для всіх трьох етнографічних груп частини обрядовості Карпат можна пов'язувати лише зі слов'янською популяцією населення. Генетично її представляє гаплогрупа **R1a1**, наймолодша в цій місцевості.

Слов'янська основа весільного обряду, в якому гуцули, бойки і лемки мають найбільше спільного, свід-

чить про давнє коріння усіх трьох субетносів у спільному культурному полі з сучасними українцями. Дехто вбачає цю тяглість із часів Галицько-Волинської держави. Однак знаходження спільності з іншими слов'янами, зокрема з хорватами та словаками, значно поглиблює його часові межі і посуває їх до початку слов'янізації краю на початку нової ери.

Українська генетичка О. Утевська констатує, що українські популяції зберігають однорідність від Білгородщини до Закарпаття і ближчі між собою, ніж з будь-якими сусідніми [30, с. 340]. Та, все ж, пропорції представників різних гаплотипів чоловічого населення в різних регіонах дещо відрізняються. За даними проекту YHRD серед 81 представника українського населення Ужгорода гаплогрупу **R1a1** виявлено у 30%, **E1b1b1a** — 25%, гаплогрупу **I2a2** — 20%, **R1b1b2** — 15%, гаплогрупу **I1** лише у 5% [31]. В цьому й приховується розгадка очевидної своєрідності фольклору українців Карпат у цілому і відсутність у гуцулів купальських обрядів зокрема. Внаслідок доволі високої частоти **E1b1b1**, племена якої на час колонізації в бронзовому віці представниками **R1a1** почувалися тут автохтонами, в карпатському фольклорі збереглося чимало рис, притаманних іншим народам із такою ж її частотою. На даний час в Європі вона становить помітне явище серед албанців, греків, македонців-слов'ян, південних італійців та мешканців українських Карпат. Тому в фольклорі українського населення цього регіону чимало рис, схожих саме зі згаданими етносами та етнічними групами.

Характерним збігом в культурах усіх цих народів можна вважати відсутність у їхньому фольклорі епічного часу. Натомість — моментальна реакція на події, аналогічна гуцульським коломийкам та бойківським співанкам-хронікам. Особливо це властиво грецькому співаному фольклору. У греків, усіх південних слов'ян популярні також балади та жартівливі приспівки до танцю. Як і в гуцулів, у них цілковито відсутні календарні обряди з відповідним пісенним супроводом.

Висновки. Звідси виходить, що жваві міграційні процеси, які накрили Європу в бронзовому віці, в Карпатах відбувалися в долинах рік і оминули гірські райони. На цьому тлі відбувалася не так зміна населення, як збільшення його густоти і, відповідно, асиміляція, яка залежала від того, хто тут переважав.

Відповідні зміни відбувалися і в наповненні цих територій традиційними звичаями та фольклором.

1. Гнатюк В. Гуцули. *Подкарпатська Русь*. 1924. № 2. С. 48.
2. Кирчів Р. *Із фольклористичних регіонів України*. Львів, 2002. 352 с.
3. Waigel L. O Guculach. *Zarys etnograficzny. Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego*. Kraków, 1887. Т. 11.
4. Прокопів І. Гуцульське весілля в селі Космачі Косівського району. *ІМФЕ. Відділ рукописних фондів*. Ф. 14—3. № 492.
5. Торонський А. Русини-лемки. *Зоря Галицкая jako альбум на год 1860*. С. 412—413.
6. Головацький Я. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. Москва, 1878. Ч. III. Отд. 2. С. 7.
7. Пеняк П. Археологічні старожитності у зведених пам'яток історії і культури Закарпатської області. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 10. 2006. С. 273—274.
8. Давидюк В. *Круглий рік (досліди з поля календарної обрядовості Західного Полісся)*. Луцьк, 2019. 344 с.
9. Давидюк В. *Етнологічний нарис Волині*. Луцьк, 2005. 70 с.
10. Naak et al. Ancient DNA from the First European Farmers in 7500-Years-Old Neolithic Sites. *Science*. 2005. № 10. P. 1016—1018.
11. Королюк В. *Славяне и восточные романцы в эпоху раннего средневековья. Политическая и этническая история*. Москва: Наука, 1985. 240 с.
12. Толочко П. *Древнерусская народность: воображаемая или реальная*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2005. 218 с.
13. Мельник В. Антропологічна типологія давньоукраїнського населення в етноісторичному контексті *Вісник Вінницького національного медичного університету*. 2013. № 2. Т. 17. С. 345—357.
14. Давидюк В. Обряд викликання дощу в країнах Європи (генетичний аспект). *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. 2013. Вип. 38. С. 72—84.
15. *Carpatho-Rusyn Heritage DNA Project*. URL: www.familytreedna.com/public/carpatho-rusyn/default.aspx?section=yresults Carpatho-Rusyn Heritage DNA Project, Y-DNA results
16. *ЕСУМ-3 Етимологічний словник української мови*. Т. 3.
17. *Y-ДНК среди народов мира*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Гаплогруппы_Y-ДНК_среди_народов_мира
18. Кагаров Є. *Форми та елементи народної обрядовості*. Репринтне видання. Київ, 2020. 40 с.
19. Willis C. Study of the Human Mitochondrial DNA Polymorphism. *McNair Scholars Journal: GVSU McNair Scholars Journal*. VOLUME 10. 2006. С. 107—114.
20. Nikitin A., Kochkin I., June C., Willis C. McBain, Vid-eiko M. Mitochondrial DNA Sequence Variation in the Boyko, Hutsul, and Lemko Populations of the Carpathian Highlands. *Human Biology*. 2009. March. № 81 (1). С. 43—58.
21. *Баскская мифология*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Баскская_мифология.
22. Ottoni C., Primativo G., Kashani B.H., Achilli A. Martínez-Labarga C, Biondi G, et al. (2010). Mitochondrial Haplogroup H1 in North Africa: An Early Holocene Arrival from Iberia, PLoS ONE 5 (10): e13378. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0013378>
23. Zaporozhchenko V. Haplogroup Ages, «Human mtDNA». Data were compiled by V. Zaporozhchenko for the Gentis Company. Build 4. 05.08.2011.
24. Loogväli et al. Disuniting Uniformity: A Pied Cladistic Canvas of mtDNA Haplogroup H in Eurasia. *Society for Molecular Biology and Evolution*. 2004.
25. Давидюк В. Купала, купала, де ти зимувала. *Поліська дома*. Вип. 3: Літо. Луцьк, 2008. С. 45—103.
26. Pamfile T. *Sarbatorile de maza le romani*. Bucuresti, 1910.
27. Гошовский В. По следам одной свадебной песни славян. *У истоков народной музыки славян*. Москва: Советский композитор, 1971. С. 50—80.
28. *Лемківщина. Т. 2: Духовна культура*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2002. 420 с.
29. Пелина Г. Традиційна свадебна обрядність Тячевського району Закарпатської області. *Tradycja ir dabartis*. № 12. С. 233—243.
30. Утевская О. Сходство украинских популяций из различных территориальных подразделений по маркерам Y-хромосомы. *Фактори експериментальної еволюції організмів*. 2013. Т. 13. С. 338—341. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/feeo_2013_13_88
31. *YHRD Population ID 597*. Uzhgorod, Ukraine.

REFERENCES

- Hnatiuk, V. (1924). Gutsuli. *Subcarpathian Rus*, 2, 48 [in Ukrainian].
- Kyrchiv, R. (2002). *From folkloristic regions of Ukraine*. Lviv [in Ukrainian].
- Waigel, L. (1887). About Gucul. Ethnographic outline. *Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego. Diary of the Tatra Society* (Vol. 11). Krakow [in Polish].
- Prokopiv, I. Hutsul wedding in the village of Kosmachi, Kosiv district. *Institute of Art History. Folklore and Ethnology. Department of Manuscript Funds*. F. 14—3. № 492 [in Ukrainian].
- Toronskyi, A. (1860). Rusyns-Lemki. *Dawn of Galicia an album for the year 1860* (Pp. 412—413) [in Ukrainian].
- Holovatskyi, Ya. (1878). *Folk songs of the Galician and Ugric Rus* (Part III, sep. 2, p. 7). Moscow [in Russian].
- Peniak, P. (2006). Archaeological antiquities in the construction of historical and cultural monuments of the Transcarpathian region. *Materials and research on the archeology of Prykarpattia and Volyn* (Issue 10, pp. 272—276) [in Ukrainian].

- Davydiuk, V. (2019). *All year (reach the field of calendar ceremonies of the Zakhidny Polisia)*. Lutsk [in Ukrainian].
- Davydiuk, V. (2005). Ethnological sketch of Volyn. Lutsk [in Ukrainian].
- Haak et al. (2005). Ancient DNA from the First European Farmers in 7500-Years-Old Neolithic Sites. *Science*, 10, 1016—1018.
- Korolyuk, V. (1985). *Slavic and Vlachs in the early Middle Ages. Political and ethnic history*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Tolochko, P. (2005). *Old Russian Nationality: Imaginary or real*. St. Peterburg [in Russian].
- Melnyk, V. (2013). Anthropological typology of a long-standing Ukrainian population in ethno-historical context. *Bulletin of Vinnytsia National Medical University*, 2 (Vol. 17, pp. 345—357) [in Ukrainian].
- Davydiuk, V. (2013). The rite of causing rain in European countries (genetic aspect). *Literature. Folklore. Problems of poetics* (Issue 38, pp. 72—84) [in Ukrainian].
- Carpatho-Rusyn Heritage DNA Project*. Retrieved from: www.familytreedna.com/public/carpatho-rusyn/default.aspx?section=yresults Carpatho-Rusyn Heritage DNA Project, Y-DNA results
- ESUM — Etymological dictionary of Ukrainian movy (Vol. 3, p. 80) [in Ukrainian].
- Y-DNA among the peoples of the world*. Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/Гаплогруппы_Y-ДНК_среди_народов_мира
- Kaharov, Ye. (2020). *Forms and elements of folk rites*. Reprint edition. Kyiv [in Ukrainian].
- Willis, C. (2006). Study of the Human Mitochondrial DNA Polymorphism. *McNair Scholars Journal: GVSU McNair Scholars Journal* (Vol. 10, pp. 107—114).
- Nikitin, A. et al. (2009, march). Mitochondrial DNA Sequence Variation in the (2009). Boyko, Hutsul, and Lemko Populations of the Carpathian Highlands. *Human Biology*, 81 (1), 43—58.
- Basque mythology*. Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/Баскская_мифология
- Ottoni C, et al. (2010). Mitochondrial Haplogroup H1 in North Africa: An Early Holocene Arrival from Iberia. *PLoS ONE* 5 (10): e13378. Retrieved from: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0013378>
- Zaporozhchenko, V. (Ed.). (2011, 05.08.). Haplogroup Ages. *Human mtDNA* (Build 4).
- Loogvali, et al. (2004). Disuniting Uniformity: A Pied Cladistic Canvas of mtDNA Haplogroup H in Eurasia. *Society for Molecular Biology and Evolution*, 2004.
- Davydiuk, V. (2008). Kupala, bathed, de te winter. *Polissya home* (Issue 3, pp. 45—103). Lutsk [in Ukrainian].
- Pamfile, Tudor. (1910). *Sarborile de maza le romani*. Bucaresti [in Romanian].
- Hoshovskyi, V. (1971). In the wake of a wedding song of the Slavs. *At the origins of folk music of the Slavs* (Pp. 50—80). Moscow: Soviet composer [in Russian].
- (2002). *Lemkivshchyna* (Vol. 2: Spiritual Culture). Lviv [in Ukrainian].
- Pelyna, H. Traditional wedding rituals of the Tyachevsky district of the Transcarpathian region. *Tradition and the present*, 12, 233—243 [in Russian].
- Utevskaia, O. et al. (2013). Similarity of Ukrainian populations from different territorial subdivisions on Y-chromosome markers. *Factors of experimental evolution of organisms* (Vol. 13, pp. 338—341). Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/feeo_2013_13_88
- YHRD Population ID 597*. Uzhgorod.